

MAMLAKATIMIZDA SOLIQ MA'MURCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH YUZASIDAN 2026-YILGA ISHLAB CHIQLIGAN TAKLIFLAR

Astanaqulov Shuxrat Jo'rayevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakatda soliq sohalarida ko'p yillardan buyon soliq ma'murchiligini takomillashtirish bo'yicha rivojlantirish sarhisobi, biznes doiralarning ishonchini yanada mustahkamlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarni takomillashtirishda hududlararo soliq inspeksiyasini o'rni va ahamiyati yoritilgan. O'zbekiston soliq tizimida amalga oshirilayotgan ayrim muhim islohotlar o'rganilib, xorij tajribasi, mamlakatimizda uni qo'llash bo'yicha ilmiy-amaliy xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: soliq siyosati, soliq tushumlari, tahlila-tahlil, xavflar, samaradorlik, raqamli platforma, usullar va vositalar, tahlil, optimallashtirish, soliq imtiyozlari, soliq stavkasi.

Kirish. Hozirda jahonda soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishga yo'naltirilgan qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Soliq siyosati strategiyasi orqali inklyuziv o'sish sur'atlariga erishish, soliq tizimida daromadlarni oshirish qobiliyatini oshirish hamda davlat xarajatlarining barqarorligini ta'minlash, rivojlanayotgan davlatlarning fiskal siyosatini kuchaytirish, adolatli va inklyuziv soliq tizimini joriy etish, soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishda raqamli platformalardan samarali foydalanish kabilar bu boradagi ilmiy tadqiqot ishlarining ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichida yangi mazmundagi strategik maqsadlarni belgilab beruvchi soliq siyosatini shakllantirish va amalga oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Soliq to'lovchilar faoliyatini rag'batlantirish, soliq yukini kamaytirib borish, adolatli soliq tamoyillariga asoslangan soliq tizimini yanada rivojlantirib borish yo'nalishida sezilarli islohotlar amalga oshirish bu boradagi muhim vazifalardan hisoblanadi. Shu bilan birga bunday soliq siyosatining samaradorligini ta'minlashda, hali o'z yechimini kutayotgan ilmiy-amaliy muammolar ham mavjud.

“Xalqaro valyuta jamg'armasining hisob-kitoblariga ko'ra, rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotida soliqlardan tushumlar YaIMning 15-25 foizini, iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda ushbu ko'rsatkich 40 foizni tashkil etadi. Ushbu tashkilotning

tavsiyalariga ko'ra, ayrim daromadi past hamda bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan davlatlarda oxirgi yigirma yillar oralig'ida soliq siyosatida islohotlar amalga oshirilishi natijasida soliq tushumlarining keskin o'sishi kuzatilganligi ham samarali soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish muhimligini ko'rsatmoqda". Shunga ko'ra, jahon miqyosida soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishga e'tibor qaratilmoqda.

"O'zbekiston-2030" Strategiyasiga muvofiq, soliq organlari faoliyatini yangi bosqichga olib chiqish, soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish sifatini yanada yaxshilash, raqamlashtirish jarayonlarini izchil davom ettirish, soliq organlari faoliyatida shaffoflikni ta'minlash hamda inson resurslaridan foydalanishning samaradorligini oshirish maqsadida quydagilarni taklif etamiz:

Maqsad va ustuvor yo'nalishlar:

Amaldagi shartlar: Soliq organlarida soliq to'lovchilardan aniqlangan soliq xavflari bo'yicha tushuntirishlarni talab qilish va soliq xavflarini bartaraf etish yuzasidan kelishuv taklif etish huquqi mavjud emas.

Taklif: Soliq organlariga soliq to'lovchilardan aniqlangan soliq xavflari bo'yicha tushuntirishlarni talab qilish va soliq xavflarini bartaraf etish yuzasidan kelishuv taklif etish huquqini berish. Buning uchun, Soliq kodeksining 26-moddasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish lozim bo'ladi.

Taklif qilinayotgan shartlardan kutilgan ta'sir va asoslantirish: Soliq organiga Soliq xavfi doirasida Xavfni ko'rib chiqish jarayonini amalga oshirish funksiyasi qo'shilmoqda. Xalqaro ekspert (G.Kandilaki) fikriga ko'ra Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo soliq inspeksiyasida ushbu funksiya bo'lishi lozim. Masalan: "O'ZTRANSGAZ" AJ va Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo soliq inspeksiyasi jamiyatda aniqlangan soliq xavflarini bartaraf etish yuzasidan 2025-yil 24-martda muhokama o'tkazgan bo'lib, muhokama natijasida jamiyat 2025-yil aprel oyida QQS va foyda solig'i bo'yicha jami 1,1 trln.so'mga qayta hisobotlar taqdim etgan.

Amaldagi shartlar: Soliq kodeksida soliq to'g'risidagi qonunchilik ushbu Kodeksdan va qabul qilinishi ushbu Kodeksda to'g'ridan-to'g'ri nazarda tutilgan boshqa normativ-huquqiy hujjatlardan iboratligi keltirilgan bo'lsada, soliq solish maqsadida yuridik shaxslarning daromadlarini aniqlashda eng kam qiymat boshqa qonunchilikka ko'ra amalda foydalanib kelinmoqda.

Taklif: Soliq kodeksiga yuridik shaxslarning daromadlarini soliq solish maqsadida aniqlashda qonunchilikda belgilangan eng kam qiymatdan foydalanish bo'yicha qoida kiritish. Buning uchun, Soliq kodeksining 297-moddasi uchinchi qismi 251-bandiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish lozim bo'ladi.

Taklif qilinayotgan shartlardan kutilgan ta'sir va asoslantirish: Ma'lumki ko'chmas mulklarni ijaraga berishda soliq solish maqsadida eng kam qiymatlari

kiritilgan bo'lib, ushbu tartib soliq qodeksida nazarda tutilmagan. Shu sababli, soliq to'lovchilardan e'tirozlar kelib tushmoqda.

Amaldagi shartlar: Soliq kodeksida Soliq to'g'risidagi qonunchilik ushbu Kodeksdan va qabul qilinishi ushbu Kodeksda to'g'ridan-to'g'ri nazarda tutilgan boshqa normativ-huquqiy hujjatlardan iboratligi keltirilgan bo'lsada, soliq solish maqsadida jismoniy shaxslarning daromadlarini aniqlashda eng kam qiymat boshqa qonunchilikka ko'ra amalda foydalanib kelinmoqda.

Taklif: Soliq kodeksiga jismoniy shaxslarning daromadlarini soliq solish maqsadida aniqlashda qonunchilikda belgilangan eng kam qiymatdan foydalanish bo'yicha qoida kiritish. Buning uchun, Soliq kodeksining 366-moddasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish lozim bo'ladi.

Taklif qilinayotgan shartlardan kutilgan ta'sir va asoslantirish: Ma'lumki ko'chmas mulklarni ijaraga berishda soliq solish maqsadida eng kam qiymatlari kiritilgan bo'lib, ushbu tartib soliq qodeksida nazarda tutilmagan. Shu sababli, soliq to'lovchilardan e'tirozlar kelib tushmoqda.

Amaldagi shartlar: Soliq kodeksining 311-moddasiga muvofiq yer qa'ridan foydalanuvchi soliq to'lovchilarga foydali qazilmalarni qazib olishga doir tayyorgarlik ishlari uchun amalga oshirilgan xarajatlarini har yilgi summasini belgilangan norma doirasida amortizatsiya qilinishi keltirilgan. Foyda solig'ini hisoblashda soliq to'lovchilar yillik amortizatsiya normasini o'n iikidan bir qismi o'rniga dekabr oyida to'liq bo'lmagan yil uchun yillik norma qo'llab kelmoqda.

Taklif: Foyda solig'ini hisoblashda yer qa'ridan foydalanuvchi soliq to'lovchilarga foydali qazilmalarni qazib olishga doir tayyorgarlik ishlari uchun amalga oshirilgan xarajatlarini yillik norma doirasida har oyda teng ulushlarda amortizatsiya qilinishini aniq belgilash. Buning uchun, Soliq kodeksining 311-moddasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish lozim bo'ladi.

Taklif qilinayotgan shartlardan kutilgan ta'sir va asoslantirish: Er qa'ridan foydalanuvchi soliq to'lovchilarni kelgusida moliyaviy qiyinchilikka tushib qolishini oldini olish maqsadida foydali qazilmalarni qazib olishga doir tayyorgarlik ishlari uchun amalga oshirilgan xarajatlarni oyma oy teng ulushda chegirib borish taklif etimoqda. Natijada byudjetga to'lanadigan foyda solig'i summasida keskin tebranish holatlari oldi olinadi.

Amaldagi shartlar: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 18-martdagi 168-sonli qarori bilan Hisobvara-q-fakturalarning shakllari hamda ularni to'ldirish, taqdim etish va qabul qilish tartibi to'g'risidagi nizomga o'zgartirish kiritilib, tovarlar uzluksiz realizatsiya qilinganda EHFni o'yning oxirgi sanasi bilan emas realizatsiya qilingan kunda rasmiylashtirish belgilandi, natijada Hisobvara-q-fakturalarning shakllari hamda ularni to'ldirish, taqdim etish va qabul qilish tartibi to'g'risidagi nizom va Soliq kodeksi o'rtasida qarama qarshilik yuzaga keldi.

Taklif: Hisobvaraƒ-fakturalarning shakllari hamda ularni to'ldirish, taqdim etish va qabul qilish tartibi to'g'risidagi nizom va Soliq kodeksi o'rtasida qarama qarshilikni bartaraf qilish lozim. Buning uchun, Soliq kodeksining 242-moddasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish lozim bo'ladi.

Taklif qilinayotgan shartlardan kutilgan ta'sir va asoslantirish: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 18-martdagi 168-sonli qaroriga asosan, Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-avgustdagi 489-sonli qarori 6-bandiga kiritilgan o'zgarishda "tovarlar (xizmatlar) doimiy (uzluksiz) asosda realizatsiya qilinadigan boshqa xollarda tovarlar yetkazib berilganda (xizmatlar ko'rsatilganda)" hisobvaraƒ-faktura kalendar oyning so'nggi kunida mazkur oy davomida jami yetkazib berilgan tovarlar (ko'rsatilgan xizmatlar) hajmi bo'yicha bir marta taqdim etilishi bekor qilindi. Biroq, Soliq kodeksining 242-moddasi oltinchi qismiga o'zgartirish kiritilmadi. Mazkur holat Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-avgustdagi 489-sonli qarori 6-bandiga kiritilgan o'zgarishga qarama-qarshilikni keltirib chiqarmoqda.

Amaldagi shartlar: Transfert narxni belgilashda soliq nazorati doirasida nazorat qilinadigan bitimlar tuzilganligi munosabati bilan soliqlarning to'liq hisoblab chiqarilishi va to'lanishini tekshirish O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan uning joylashgan yeri bo'yicha o'tkazilishi belgilangan.

Taklif: Transfert narxni belgilashda soliq nazorati doirasida nazorat qilinadigan bitimlar tuzilganligi munosabati bilan soliqlarning to'liq hisoblab chiqarilishi va to'lanishini tekshirish o'tkazish huquqini Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo soliq inspeksiyasiga ham berish. Buning uchun, Soliq kodeksining Transfert narxni belgilashda soliq nazorati bo'limi 176, 178, 180, 181, 184, 185, 186, 193, 194, 195 va 200-moddalariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish lozim bo'ladi.

Taklif qilinayotgan shartlardan kutilgan ta'sir va asoslantirish: Yirik soliq to'lovchilarning ko'pchilik qismi o'zaro aloqador korxonalar bilan moliyaviy munosabatga kirishi yoki nazorat qilinadigan bitimlar tuzishi amaliyotda mavjud. Soliq qo'mitasi tomonidan ushbu korxonalarning faoliyati to'liq qamrab olish imkoni kamligi sababli, ushbu korxonalarda transfert narxini belgilashda soliq nazorati o'tkazish, byudjetga qo'shimcha manbalarni aniqlash qamrovi kengayadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-226-sonli (18.07.2025 y.) qarorida investorlarga berilayotgan daromadga asoslangan imtiyozlardan xarajatlarga asoslangan imtiyozlarga o'tish mexanizmini joriy etish topshirig'i berilgan.

Ma'lumot uchun, 2025 yil 1-yarim yilligida foyda solig'i imtiyozlari 2,8 trln so'mni tashkil qilib, ushbu imtiyozlar quyidagi tarzda:

soliqdan to'liq ozod qilish – maxsus iqtisodiy zona ishtirokchilari 3-10 yilga foyda solig'idan ozod (2025-yil 1-yarimda imtiyoz summasi 470 mlrd.so'm);

soliq stavkasini kamaytirish – elektrotexnika tarmog‘i korxonalari foyda solig‘i stavkasini 50 foizga kamaytirishi (72,5 mlrd.so‘m);

ayrim daromadlarni soliqdan ozod etish – repo operatsiyalari daromadlar hisoblanmasligi kabi daromadlarga asoslangan holda taqdim etilgan.

Daromadlarga asoslangan imtiyozlarning aksariyati yangi texnologik uskunalarni sotib olish, ishlab chiqarishni kengaytirish, ish o‘rinlarini yaratish, eksport salohiyatini oshirishga bog‘lanmagan. Shu sababli, imtiyozlar daromadlarni reinvestitsiya qilishni rag‘batlantirmaydi, balki ulushdorlarning dividend tarzidagi daromadlarini oshiradi. Bunday imtiyozlar mahalliy va xorijiy investorlarga ko‘rilgan foydaning katta qismini soliqlarsiz biznesdan yoki mamlakatdan olib chiqib ketishga imkon beradi. Xalqaro valyuta jamg‘armasi joriy yilgi missiyasi doirasida tadbirkorlarni foyda solig‘idan ozod qilish o‘rniga xarajatlarga asoslangan imtiyozlar, ya’ni investitsiyalarni ko‘proq rag‘batlantiruvchi tezlashtirilgan amortizatsiya tartibini joriy qilish samaraliroq ekanligini qayd etgan. Tezlashtirilgan amortizatsiya tartibi normalar doirasida amortizatsiya summasiga qo‘shimcha ravishda daromadlarga teng miqdorda qo‘shimcha amortizatsiya qilishga imkon beradi. Bu esa korxonalarga uskunalarni qiymatini yanada tezroq qoplab olishga va qayta ishlab chiqarishni kengaytirish uchun mablag‘larni sarflashga imkon beradi. Ushbu davrda qo‘shimcha amortizatsiya xarajatlari tufayli foyda solig‘i bazasi yuzaga kelmaydi.

Xulosa va takliflar.

Xorijiy tajribani o‘rganish natijalari, soliq siyosati samaradorligini baholash bo‘yicha ko‘pkomponentli mualliflik yondashuvini shakllantirishga imkon berdi, xususan:

- umuman iqtisodiyotga soliq yukining darajasini real baholash uchun-soliqqa tortilmaydigan yoki imtiyozli oborot, ob’ektlarni, alohida soliq to‘lovchilarning tarmoqlari va guruhlarini bo‘yicha yondashishning ahamiyatli ligi;
- davlat faoliyatini ta’minlash uchun davlat byudjetining daromad qismida soliq tushumlari prognoz ko‘rsatkichlarini kafolatlangan holda ta’minlash;
- soliq risklarini kamaytirish;
- investitsion jozibadorlik va ishbilarmonlik faolligining o‘zgarishi;
- innovatsiyalarni joriy etish jarayonlarini rag‘batlantirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, ITTKI, “yashil iqtisodiyot” va boshqalar;

Bizning fikrimizcha, nafaqat barcha mamlakatlarda, jumladan, respublikamiz soliq tizimida davlatning soliq siyosatining ishlab chiqilishi va uni amalga oshirish jarayonlarini baholash uning keyingi bosqichlarini to‘g‘ri belgilab olishga imkon berish bilan birgalikda, umumiy tarzda milliy iqtisodiyot darajasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosatning samarasini baholashga ham xizmat qiladi.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

Soliq qo‘mitasi ma’lumotlari. www.soliq.uz.